
РЕЛІГІЄЗНАВСТВО RELIGIOUS STUDIES

УДК 130.1:2-1

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.2(96).2024.5-13

КОНЦЕПТИ "ВІРА" І "НАВЕРНЕННЯ" В СУЧАСНИХ ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЄЗНАВЧИХ ТА ПРАВОСЛАВНИХ ТЕОЛОГІЧНИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ

Ю. Г. Борейко*, Т. В. Федотова**

У статті аналізується розуміння концептів віри і навернення у контексті сучасних філософсько-релігієзнавчої і православної теологічної дослідницьких стратегій. Розкриття специфіки співвідношення феноменів віри і навернення крізь призму релігієзнавчої і богословської парадигм постає актуальним і важливим дослідницьким завданням. Визначено, що в сучасній православній теології, зокрема в неопатристиці, релігійна віра тлумачиться як вольовий вибір і свідоме рішення жити згідно заповідей Бога. Через віру сприймається християнське Одкровення, зміст якого тлумачиться Церквою. Обґрунтовано, що філософсько-релігієзнавчий підхід передбачає вивчення релігійного навернення у межах двох основних методологічних підходів – класичного і сучасного. Класичний підхід розглядає навернення як раптовий вплив зовнішньої надприродної сили, що призводить до особистісної трансформації без активної участі неофіта. Сучасна парадигма полягає в розумінні навернення як інтросуб'єктивного процесу з переважанням раціонального компонента. Охарактеризовано релігійну віру як екзистенційний конструкт, що зумовлює формування світогляду та поведінки особистості і має риси всеосяжності та цілісності. Релігійна віра спрямована переважно на чуттєве сприйняття сакрального об'єкта. Залучення суб'єкта через віру до сфери трансцендентного ілюструє тісний зв'язок віри з наверненням, яке посідає особливе місце серед феноменів релігійного досвіду. Встановлено, що навернення полягає у залученні до релігійної традиції або зміну релігійної чи конфесійної належності. Доведено, що незважаючи на різні трактування концепту навернення, спільним є розуміння релігійного навернення як феномена, який призводить до істотних особистісних трансформацій, пов'язаних із самосприйняттям

---

* Юрій Борейко / Yurii Boreiko, доктор філософських наук, професор, професор кафедри політології та публічного управління (Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна)
yboreiko71@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0786-8764

** Тетяна Федотова / Tetiana Fedotova, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної та клінічної психології (Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна)
tafe-08@ukr.net
ORCID: 0000-0003-1975-9925

неофіта. Такі зміни відбуваються в результаті не пасивного досвіду, а безпосередньої участі у формуванні нової релігійної ідентичності.

Ключові слова: релігійна віра, релігійне навернення, релігійний досвід, парадигма, православна теологія, трансцендентне, неофіт, трансформація, ідентичність.

THE CONCEPTS OF "FAITH" AND "CONVERSION" IN MODERN PHILOSOPHICAL AND RELIGIOUS AND ORTHODOX THEOLOGICAL INTERPRETATIONS

Y. H. Boreiko, T. V. Fedotova

The article analyses the understanding of the concepts of faith and conversion within the framework of modern philosophical and religious studies and Orthodox theological research strategies. The disclosure of the specifics of the relationship between the phenomena of faith and conversion through the prism of religious studies and theological paradigms is an urgent and important research task. It is determined that in modern Orthodox theology, in particular in neoplatonics, religious faith is interpreted as a volitional choice and a conscious decision to live according to the commandments of God. Christian Revelation is perceived through faith, the content of which is interpreted by the Church. It is established that the philosophical and religious approach involves the study of religious conversion within the framework of two main methodological approaches - classical and modern. The classical approach considers conversion as a sudden impact of an external supernatural force that leads to personal transformation without the active participation of a neophyte. The modern paradigm is to understand conversion as an intersubjective process with a predominance of the rational component. Religious faith is characterised as an existential construct that determines the formation of a person's worldview and behaviour and has the features of comprehensiveness and integrity. Religious faith is aimed mainly at the sensual perception of a sacred object. The involvement of the subject through faith in the realm of the transcendent illustrates the close connection between faith and conversion, which occupies a special place among the phenomena of religious experience. It is established that conversion consists in joining a religious tradition or changing religious or denominational affiliation. It is proved that despite different interpretations, the common understanding of religious conversion is that it is a phenomenon that leads to significant personal transformations associated with the neophyte's self-perception. Such changes occur as a result of direct participation in the formation of a new religious identity rather than passive experience.

Key words: religious faith, religious conversion, religious experience, paradigm, Orthodox theology, transcendental, neophyte, transformation, identity.

Постановка проблеми.

Актуальність дослідження релігійних феноменів віри і навернення в українських реаліях сьогодення зумовлюється розвитком плюралізму в релігійній сфері, що виявляється, зокрема, у наявності традиційних церков і нових релігійних спільнот. Як детермінанта формування суб'єктивної реальності, яка зумовлює стиль життя та мислення людини, релігійна віра тісно пов'язана з феноменом навернення, що конститує формування ідентичності, колективних практик та моделей поведінки. Релігійне навернення призводить до змін на рівні індивідуальної свідомості, а також у практиках повсякденної

взаємодії. Розкриття специфіки співвідношення феноменів віри і навернення через призму релігієзнавчої і теологічної парадигм постає важливим дослідницьким завданням.

Аналіз досліджень і публікацій.

Питання, пов'язані із набуттям релігійної віри через навернення і ролі віри у процесі навернення є предметом дослідження психології релігії. На співвідношення релігійного досвіду і навернення звернув увагу В. Джеймс [12]. Заслугою К. Юнга є зміщення дослідження релігійної віри зі сфери теології у сферу психіки [13]. Е. Фром визначив релігійну віру як ірраціональний тип віри [11].

Багатоступеневу модель релігійного навернення запропонував Л. Рамбо [15].

Релігійне навернення досліджується у межах соціології релігії, зокрема соціології навернення. Так, Д. Сноу і Р. Махалек виокремили періоди дослідження релігійного навернення [16]. Дж. Лофланд і Р. Старк вивчають стани депривації як чинники і мотиви навернення [14; 18]. П. Бергер і Т. Лукман наголошують на ролі релігійної громади в наверненні [10: 158].

Феномен релігійної віри як екзистенційний конструкт досліджує О. Предко [6]. Взаємозв'язок віри і навернення з'ясовує А. Костенко [1]. В рамках православної теології Ю. Чорноморець осмислює віру як рішення і вибір людини в слідуванні Богові [8]. Г. Христокін аналізує розуміння віри у теоріях богопізнання представників неопатристики [7].

Розглянуті підходи щодо сутності віри і навернення спонукають до детальнішого вивчення взаємозв'язку цих феноменів. Йдеться, передусім, про роль релігійної віри у наверненні як наслідку впливу надприродної сили і як результату інтерсуб'єктивних взаємодій у релігійній спільноті.

Мета статті – аналіз розуміння концептів віри і навернення у контексті сучасних філософсько-релігієзнавчої і православної теологічної дослідницьких стратегій. З огляду на предмет дослідження автор розглядає найбільш презентаційні з його точки зору підходи, що ілюструють загальну тенденцію осмислення віри і навернення в означених дискурсах.

Виклад основного матеріалу. У сучасній православної теології віра пов'язується з релігійним досвідом, що здобувається за умови відкритості суб'єкта до церковно-релігійного впливу. Представники неопатристики ототожнюють віру з духовним досвідом і практично не надають значення феноменологічному і герменевтичному аналізу віри. Загалом, за оцінкою вчених, православна теологія ХХ ст. характеризується низьким рівнем уваги до осмислення концепту віри [2: 130].

Окреслений підхід можна вважати надто категоричним з огляду на значення, яке надається феномену віри у теорії богопізнання румунського теолога Д. Станілоає, яка є зразком системного підходу до проблеми теогнозії у сучасній православної теології. Дослідники визначають методологічну позицію Д. Станілоає як фідейзм у надприродній теології і раціоналізм у природній теології. З цієї точки зору Д. Станілоає – послідовний християнський теолог із вираженою апологією віри [9]. У своїй неопатристичній концепції теолог стверджує, що богопізнання відбувається за допомогою розуму, віри та містичного єднання. Відповідно, природна теологія породжена пізнанням Бога розумом, догматична – вірою, містична – містичним єднанням [17].

За Д. Станілоає, у межах теології надприродного одкровення засобом богознання є віра, що сприймає само-одкровення Бога, що передує Писанню, переданню і вчителюванню церкви, яка відображає множину людських інтерпретацій одкровення. Теолог не стверджує, що містичний досвід, переживання є засобом сприйняття об'єктивного само-одкровення, яке не вважає таким засобом інтелектуальне споглядання. Як самодостатній самовияв Бога одкровення саме себе витлумачує, забезпечуючи можливість пізнання себе людьми. Проте існує мінімальний засіб сприйняття одкровення людиною – віра, без якої чуттєве й інтелектуальне споглядання Бога і містичний досвід переживання Божої присутності нічого не варті. Отже, на думку Д. Станілоає, віра є необхідною умовою для розуміння досвіду [17].

Необхідним мінімумом віри, за Станілоає, є особиста довіра до Бога, церковного вчення і визнання Церкви як реальної присутності Бога. Все, з чим зустрічається людина у християнстві потребує віри як особистої довіри до Бога, а також визнаних Церквою нормативними знань і дій. Така віра-довіра не є тотожною теоретичній вірі як визнанню гіпотетичного істинним без

належного обґрунтування. Одкровення – слово Бога в діалозі з людиною, віра – відповідь людини на одкровення Бога. З поміж віри, інтуїції або їх обох Д. Станілоає засобом самовиявлення Бога вбачає віру як особисте ставлення до Бога. Проте сама віра є інтуїтивною, адже безпосередньо сприймає самоодкровення Бога, виступаючи в такий спосіб засобом богознання [17].

На основі аналізу праць та публічних лекцій українського філософа і теолога Ю. Чорноморця, дослідник православної теології, зокрема неопатристики, Г. Христокін стверджує, що релігійна філософія Ю. Чорноморця ґрунтується на методології інтуїтивізму і фідейзму, завдяки чому поєднуються позиції об'єктивного ідеалізму, феноменології Е. Гуссерля і Е. Гартмана, а також ідей кантіанства. Ю. Чорноморець створив власну концепцію неопатристичної герменевтики, у якій розвиваються ідеї Максима Сповідника і Д. Станілоає [9].

Якщо Д. Станілоає доводить первинність віри стосовно інтуїції, то умовою істинності інтуїції Ю. Чорноморець вважає її єдність з релігійною вірою і розсудком. Розум, що має здатність інтуїтивного і дискурсивного пізнання, є суб'єктом пізнання. Через інтуїції – інтелектуальну, моральну, естетичну, релігійну – розум безпосередньо споглядає світ. Проте людині властиві й нераціональні інтуїції – чуттєва, надчуттєва, тобто нерозумна, культурна, містична. Кожній з основних інтуїцій розуму притаманна сфера і спосіб дії, тому отримані внаслідок пізнання відомості інтегруються розсудком у спільне знання. Як зауважує Г. Христокін, у гносеології Ю. Чорноморця віра постає рішенням і вибором людини у слідуванні Богові, а також основою праксису, яка вносить моральні правила. Головна функція віри полягає у сприйнятті Одкровення і формуванні разом з розсудком віровчення [8].

Вбачаючи в релігійній і моральній інтуїціях основу природної теології, Ю. Чорноморець вважає релігійну інтуїцію здатністю людини безпосередньо пізнавати Бога та

відчувати присутність надприродного через природне. Тому в релігії первинне значення має релігійна інтуїція, розвинена форма якої дає змогу не стільки вірити, скільки знати про Бога. Віра в Христа не обов'язково має передувати релігійній інтуїції про нього як Боголюдину, адже деколи завдяки інтелектуальному спогляданню писання очевидне знання Христа як Бога настає раніше від віри. Оскільки умовою істинності інтуїції є її нерозривний зв'язок релігійною вірою і розсудком, то для уникнення помилок інтуїцію слід перевіряти розумом і підтверджувати вірою.

Ю. Чорноморець заперечує спроби створити теорію богопізнання на основі духовного досвіду, який є результатом віри і релігійної інтуїції. Маючи вторинний характер, досвід не може бути критерієм істини. На думку теолога, можна мати інтуїтивні знання про Бога, проте не вірити в нього і, навпаки, можна вірити, однак не мати жодного безпосереднього знання [9]. Спроби тлумачення віри як інтуїтивної здатності людини викривляють віру, оскільки усувається розуміння віри як особистої довіри. Щоб мати знання в релігійній сфері необхідно звертатися до релігійної інтуїції, вдивлятися в образ Христа, в Господні діяння або вірити, довіряти Писанню. Тобто основою створення теорії богопізнання може бути або релігійна інтуїція, або віра.

Дослідники зазначають, що переживання релігійного досвіду не означає набуття віри, адже остання передбачає впевненість у пережитому досвіді і здатність це засвідчити. Для православних теологів віра є, насамперед, впевненістю в знанні Бога і знанні щодо Бога, проте й рішучість волі як особиста вірність Богові [3: 60]. З позицій сучасної теології, впевненість у власному знанні є довірою до нього, тому довіра постає поняттєвим ядром концепту віри. В результаті довіра набуває переваг щодо альтернативного поняття впевненості.

Дослідниця феномену віри О. Предко вважає довіру виходом за межі суб'єктивності, що вимагає від людини

релігійного пізнання як відчуття присутності Бога, відкритості до діалогу з Богом. Як початковий етап віри довіра виявляється у здатності розкривати глибинні якості людини, породжувати нові смисли [6: 27]. Прикметно, що довіра стосується лише питань зі сфери компетентності людського пізнання.

Американський психолог і філософ В. Джеймс тлумачив релігійну віру як вкорінене у сфері підсвідомого почуття реальності об'єкта. Надаючи перевагу емоційному компоненту в осмисленні феномену віри, вчений пов'язував віру з релігійним досвідом. За В. Джеймсом, набуття віри є раптовим або поступовим процесом, результатом якого є досягнення внутрішньої гармонії. У вірі в існування трансцендентного, відкритого релігійними переживаннями, суб'єкт вбачає міцну життєву основу [12].

Загалом віра в існування сакральних сутностей зумовлює встановлення з ними інтенціонального зв'язку у вигляді психологічної залежності, що передбачає стан очікування, проте не означає наявності об'єкта віри. Щодо релігійної віри, то вона компенсує проблематичність існування об'єкта інтенції. В акті віри суб'єкт, принаймні для себе, утверджує буття об'єктів віри, що викликає відчуття причетності до Бога, внутрішнього комфорту, піднесення.

Описаний психічний стан безпосередньо передуює наверненню, що відбувається у формі набуття релігійної віри невірним або як зміна релігійної належності носієм іншого віросповідання. Як залучення суб'єкта через віру до сфери трансцендентного навернення відноситься до сфери релігійного досвіду – сукупності психічних станів, пов'язаних із сповіданням певної релігії. Навернення належить до низки релігійно маркованих почуттів (переживання, гріховності, втіхи, покаєння, божественної присутності, одкровення тощо), які характеризуються легітимністю в рамках релігійної парадигми, проте не мають тотожного статусу у світському середовищі. Природно, що релігійні переконання, які тривалий час є одним з головних

факторів виживання людства, мають граничне емоційне навантаження. Цей статус почуттів, які супроводжують сходження до Бога, засвідчує досвід святих, містиків, пророків.

Оскільки теологічне бачення змісту почуття релігійного навернення неможливо викласти концептуальною науковою мовою, варто звернутися до пояснення цього феномена у напрацюваннях представників інших галузей соціально-гуманітарного знання. Так, поділяючи віру на раціональну й ірраціональну Е. Фромм пов'язує ірраціональний тип з вірою в людину, ідею, символ. Цей тип віри походить не з власних почуттів і мислення, а ґрунтується на емоційному підпорядкуванні ірраціональному авторитету. Щодо раціональної віри, то вона є переконанням, яке ґрунтується на інтелектуальній та емоційній діяльності [11].

Важлива роль емоцій полягає у функції компенсації відомостей, яких не вистачає для ухвалення рішення. У ситуації, коли доводиться робити вибір в умовах мало зрозумілих обставин, емоції сприяють виходу з глухого кута й ухваленню якщо не зовсім оптимального, то, принаймні, швидкого рішення, зокрема пов'язаного з пошуком нової інформації. Вагомі для життєдіяльності людини уявлення, які не мають однозначного трактування, маркуються саме в емоційному ставленні до подібних ситуацій [1: 25].

Евангельське пробудження на початку ХХ ст., в основі якого лежала ідея спасіння через віру і можливість "другого народження", спонукала В. Джеймса до виокремлення "однонароджених" і "двічінароджених". Перші виховуються у певній вірі в процесі соціалізації, душа других – морально й інтелектуально роз'єднана, що долається наверненням. Цим досягається внутрішня єдність, внаслідок чого периферійні релігійні ідеї стають головними у свідомості, а релігійні цілі утворюють центр енергії та дій [12]. Як бачимо, релігійне навернення В. Джеймс розглядає як певну форму індивідуального "зцілення".

Виокремивши типи релігійного навернення – вольовий і безвільний, В. Джеймс, у першому вбачав навернення через поступовий вольовий самопримус для дотримання норм доктрини і виконання релігійних практик, у другому – навернення як наслідок відмови від спроб позбутися внутрішніх протиріч, тобто в момент звільнення від вольових зусиль у досягненні спасіння. Саме такі ситуації призводять до "освянення", тобто відчуття досвіду трансцендентного, і розриву з попереднім способом життя [12].

Вчені зауважують, що В. Джеймс, очевидно, має на увазі не стільки навернення невірних, скільки духовне відродження і свідоме прийняття віри, до якої людина раніше могла формально належати [4: 6]. Невимовність, тобто нездатність словесно передати переживання, інтуїтивність, короткочасність, бездіяльність волі, за Джеймсом, постають основними індикаторами релігійного досвіду.

Наслідком зміщення теологічного дискурсу у площину психології став погляд на релігію як певну форму кодифікації психічних імпульсів. З цього приводу К. Юнг вважав, що віровчення кодифікують і догматизують форми первинного релігійного досвіду. Не випадково релігійний досвід став основним поняттям психологічних досліджень, у яких він є варіантом релігійно забарвленого психічного досвіду. К. Юнг вказав на аспекти віри, що дають змогу вважати її релігійною – відчуття нумінозного і особиста довіра до об'єкта віри. Підґрунтям будь-якого віровчення є досвід нумінозного і відданість та довіра до відчуття впливу нумінозного з подальшими змінами свідомості. Прикладом цього впливу є навернення Савла – апостола Павла [13]. При такому розумінні віровчення концепти релігійного досвіду, відчуття нумінозного, зміненої свідомості є центральними у психологічній парадигмі.

Зауважимо, що психологічні інтерпретації релігії зробили вагомий внесок у розуміння феноменів віри і

навернення. Проте визнання цього факту не позбавляє констатації істотного спотворення змісту, який, зокрема, у поняття віри вкладає теологія. Втім, трансформація уявлень про сутність досліджуваних понять зумовлена суттєвими змінами у трактуванні феномена релігії. Стосовно релігійного навернення, то проблематика цього явища також не була позбавлена впливу психологічних теорій, особливо поглядів В. Джеймса, у першій половині ХХ ст.

Загалом у вивченні феномена релігійного навернення переважають два основні методологічні підходи – класичний і сучасний. Прикладом класичної парадигми є згаданий новозавітний сюжет про навернення по дорозі в м. Дамаск Савла, який у християнстві прийняв ім'я Павло і за самовіддану проповідь віри проголошений Христом апостолом [5]. Новонавернений Савла є пасивним суб'єктом, що зазнає впливу зовнішньої надприродної сили. У процесі раптового і незворотного навернення переважає емоційний компонент, пов'язаний із внутрішньою особистісною трансформацією.

Сучасна парадигма розглядає навернення як поступовий процес у певному історичному і соціокультурному середовищі з активною роллю суб'єкта. Якщо класичний підхід мав психологічну орієнтацію з домінуванням емоційної складової, то сучасна парадигма вирізняється розумінням навернення як інтерсуб'єктивного процесу з переважанням раціонального компонента. Так, релігійне навернення вчені пов'язують з усвідомленням предмета змін – віри, цінностей, поведінки, ідентичності, міжособистісних взаємодій тощо. Зміни у мовленнєвих практиках є об'єктивними індикаторами трансформації свідомості у процесі навернення [16].

Актуалізація дослідження релігійного навернення зумовлена переважно появою нових релігійних рухів, що відбувалося на тлі домінування секуляризаційних теорій у 1960–1970-х рр. ХХ ст. Цим пояснюється виникнення концепцій релігійного

навернення, що поєднують вивчення станів депривації і психологічної напруженості у контексті навернення з аналізом релігійних ідеологій, у яких пропонуються шляхи подолання цих станів. Суттєві відмінності нових релігійних рухів від традиційних релігій значною мірою викликали зацікавлення вчених у галузі соціальної психології та соціології. Наукові розвідки цього періоду позбулися впливу психологічних концепцій і набули вираженого соціологічного спрямування.

У зв'язку з цим американські соціологи Д. Сноу і Р. Махалек запропонували періодизацію досліджень релігійного навернення, виокремивши три основні періоди [16: 178]. Перший період, що тривав з 1900 р. по 1930 р., зазнав впливу психології і теології. Другий – з 1950 р. по 1960 р. був позначений виникненням психологічних моделей індоктринації внаслідок війни в Кореї, що тривала протягом 1950–1951 рр. Нарешті, третій період зацікавлення феноменом релігійного навернення зумовлений появою неорелігій у США та країнах Західної Європи. Окрім охарактеризованих Д. Сноу і Р. Махалеком трьох періодів у вивченні релігійного навернення вчені обґрунтовують наявність четвертого періоду дослідження цього феномена, пов'язаного з розповсюдженням релігійного екстремізму, що засвідчили події у США 11 вересня 2001 року [4: 6].

Дослідницька стратегія американського психолога Л. Рамбо, ґрунтується на багатоступеневій моделі релігійного навернення, що має низку етапів – контекст, кризу, пошук, зустріч, взаємодію, релігійну належність, наслідки [15]. Контекст включає історичні та соціокультурні чинники, що впливають на перебіг процесу навернення. Контекст може зумовити кризу, яка полягає у втраті смислових, ціннісних та нормативних орієнтирів. Релігійний пошук виявляється у спробах подолання проблеми. Етап зустрічі означає знайомство з ідеологією, ритуалами та символічною мовою релігійної спільноти шляхом активної взаємодії. Релігійна належність передбачає прийняття

статусу учасника спільноти і створення нової ідентичності. Наслідком є завершення процесу навернення і спрямовані на підтримання нового досвіду й ідентичності подальші дії. З точки зору Л. Рамбо, релігійне навернення є процесом, що відображає соціокультурні фактори й особистісні якості неофіта.

Розвиваючи акцент учених на інтросуб'єктивному аспекті релігійного навернення, який полягає у міжособистісних зв'язках між учасниками релігійної спільноти (громади, групи) і потенційними неофітами, додамо, що в наверненні важливе значення мають також процеси наслідування (імітації) та ідентифікації.

Наслідування виявляється переважно у засвоєнні моделей поведінки на підставі спостереження за авторитетними особами – вірянами, священиками, архієреями, святими тощо, тобто у цілеспрямованому відтворенні їхніх вчинків, звичок, манер. Своєю чергою ідентифікація означає ототожнення себе з іншою особою, тобто засвоєння моральних норм, цінностей, настанов, моделей поведінки як зразок і приклад для себе, що передбачає емоційний зв'язок з предметом ототожнення.

Незважаючи на різні тлумачення феномена релігійного навернення, спільним є його розуміння як істотних особистісних змін, тобто внутрішньої трансформації як основи досвіду навернення. Такі зміни відбуваються в результаті не пасивного досвіду, а безпосередньої участі у формуванні нової релігійної ідентичності. Іншими словами, наслідком навернення є істотна зміна особистості, пов'язана із самосприйняттям неофіта.

Висновки. У сучасній православній теології релігійна віра трактується як вольовий вибір і свідоме рішення жити згідно заповідей Бога. Через віру сприймається християнське Одкровення, зміст якого тлумачиться Церквою. З філософсько-релігієзнавчої точки зору релігійна віра – екзистенційний конструкт, імператив ідентичності, що зумовлює формування світогляду та

поведінки особистості і характеризується всеосяжністю, цілісністю, динамікою розвитку. Релігійна віра спрямована переважно на чуттєве, образне сприйняття сакрального об'єкта. Залучення суб'єкта через віру до сфери трансцендентного відбувається, зокрема, у зв'язку з екзистенційною кризою, переосмисленням цінностей внаслідок

тривалих роздумів тощо. З огляду на це віра тісно пов'язана з наверненням, яке посідає особливе місце серед феноменів релігійного досвіду. Релігійне навернення полягає у залученні до релігійної традиції або зміну релігійної чи конфесійної належності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Костенко А. М. Роль та місце віри у процесах релігійних навернень. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. 2018. № 1 (10). С. 24–27.
2. Левченко Т. Г. Розуміння віри у сучасній православній теології. *Гілея: науковий вісник*. 2017. Вип. 118. С. 230–234.
3. Левченко Т. Г. Трансформації концепту віри у християнській теології. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2017. №. 16. С. 58–60.
4. Миронович Д. "Промовляючи невимовне": конструктивістські теорії феномену релігійного навернення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2018. Вип. 1 (10). С. 5–9.
5. Навернення Савла. URL: <https://hram.lviv.ua/1530-navernennja-savla.html> (дата звернення: 15.08.2024).
6. Предко О. І. Релігійний досвід: особистісний вимір. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. 2014. № 1 (1). С. 21–25.
7. Христокін Г. Теорії теогносії українських представників неопатристики. URL: https://risu.ua/genadiy-hristokin-teoriji-teognosiji-ukrajinskih-predstavnikov-neopatrystiki_n42169 (дата звернення: 15.08.2024).
8. Чорноморець Ю. П. Візантійський неоплатонізм від Діонісія Ареопагіта до Геннадія Схоларія. К.: Дух і літера, 2010. 568 с.
9. Чорноморець Ю., Христокін Г. Догматика Д. Станілоає. Ч. III: вчення про надприродне Одкровення. URL: https://risu.ua/yuriy-chornomorec-gennadiy-hristokin-dogmatika-d-staniloaye-ch-iii-vchennya-pro-nadprirodne-odkrovennya_n40682 (дата звернення: 15.08.2024).
10. Berger P., Luckmann T. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Garden City, NY: Doubleday, 1967. 249 p.
11. Fromm E. *Man for Himself: An Inquiry Into the Psychology of Ethics*. New York: Open Road Media, 2013. 257 p.
12. James W. *The Varieties Of Religious Experience: A Study In Human Nature*. Adelaide: eBooks@Adelaide, 2009. 400 p.
13. Jung K. G. *Psychology and religion*. New Haven: Yale University Press, 1960. 138 p.
14. Lofland J., Skonovd N. Conversion motifs. *Journal for the Scientific Study of Religion*. 1981. Vol. 20 (4). P. 373–385.
15. Rambo L. R., Farhadian Ch. *Oxford Handbook of Religious Conversion*. Oxford: Oxford University Press, 2014. 828 p.
16. Snow D. A., Machalek R. The Sociology of Conversion. *Annual Review of Sociology*. 1984. № 10. P. 167–190.
17. Staniloae D. *The Experience of God: Orthodox Dogmatic Theology*. Vol. 1. Revelation and Knowledge of the Triune God. Brookline: Holy Cross orthodox Press, 1998. 467 p.
18. Stark R., Finke R. *Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion*. Berkeley. Berkeley: University of California Press, 2000. 343 p.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Kostenko, A. M. (2018). Rol ta mistse viry u protsesakh relihiinykh navernen. [The role and place of faith in the processes of religious conversions]. *Sofiia. Humanitarno-rehiiieznavchyi visnyk*. № 1 (10). S. 24–27 (in Ukrainian).
2. Levchenko, T. H. (2017). Rozuminnia viry u suchasni pravoslavni teolohii. [Understanding faith in modern Orthodox theology]. *Hileia: naukovyi visnyk*. Vyp. 118. S. 230–234 (in Ukrainian).
3. Levchenko, T. H. (2017). Transformatsii kontseptu viry u khrystyianskii teolohii. [Transformations of the concept of faith in Christian theology]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii*. № 16. S. 58–60 (in Ukrainian).
4. Myronovych, D. (2018). "Promovliaiuchy nevyimovne": konstruktivistycki teorii fenomenu relihiinoho navernennia. ["Speaking the unspeakable": constructivist theories of the phenomenon of religious conversion]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. Vyp. 1 (10). S. 5–9 (in Ukrainian).
5. Navernennia Savla. [Conversion of Saul]. URL: <https://hram.lviv.ua/1530-navernennja-savla.html> (last accessed: 15.08.2024) (in Ukrainian).
6. Predko, O. I. (2014). Relihiinyi dosvid: osobystisnyi vymir. [Religious experience: personal dimension]. *Sofiia. Humanitarno-rehiiieznavchyi visnyk*. № 1 (1). S. 21–25 (in Ukrainian).
7. Khrystokin, H. Teorii teohnosii ukrainskykh predstavnykiv neopatrystyky. [Theories of theognosis of Ukrainian representatives of neopatrISTICS]. URL: https://risu.ua/genadiy-hristokin-teoriji-teognosiji-ukrajinskih-predstavnikiv-neopatrystyky_n42169 (last accessed: 15.08.2024) (in Ukrainian).
8. Chornomorets, Yu. P. (2010). Vizantiiskyi neoplatonizm vid Dionisiia Areopahita do Hennadiia Skholariia. [Vyzantine Neoplatonism from Dionysius the Areopagite to Gennadius Scholarius]. K.: Dukh i litera. (in Ukrainian).
9. Chornomorets, Yu., Khrystokin, H. Dohmatyka D. Staniloaie. [Dogmatics by D. Staniloae]. Ch. III: vchennia pro nadpryrode Odkrovennia. URL: https://risu.ua/yuriy-chornomorec-gennadiy-hristokin-dogmatyka-d-staniloaie-ch-iii-vchennya-pro-nadprirodne-odkrovennia_n40682 (last accessed: 15.08.2024) (in Ukrainian).
10. Berger, P., Luckmann, T. (1967). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Garden City, NY: Doubleday (in English).
11. Fromm, E. (2013). *Man for Himself: An Inquiry Into the Psychology of Ethics*. New York: Open Road Media (in English).
12. James, W. (2009). *The Varieties Of Religious Experience: A Study In Human Nature*. Adelaide: eBooks@Adelaide (in English).
13. Jung, K. G. (1960). *Psychology and religion*. New Haven: Yale University Press (in English).
14. Lofland, J., Skonovd, N. (1981). Conversion motifs. *Journal for the Scientific Study of Religion*. Vol. 20 (4). P. 373–385 (in English).
15. Rambo, L. R., Farhadian, Ch. (2014). *Oxford Handbook of Religious Conversion*. Oxford: Oxford University Press (in English).
16. Snow, D. A., Machalek, R. (1984). The Sociology of Conversion. *Annual Review of Sociology*. № 10. P. 167–190 (in English).
17. Staniloae, D. (1998). *The Experience of God: Orthodox Dogmatic Theology*. Vol. 1. Revelation and Knowledge of the Triune God. Brookline: Holy Cross orthodox Press (in English).
18. Stark, R., Finke, R. (2000). *Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion*. Berkeley. Berkeley: University of California Press (in English).

Receive: September 06, 2024

Accepted: October 05, 2024